

DUPress nyílt hozzáférésű e-jegyzetek

Az e-könyvek, elektronikus keretrendszerek, MOOC kurzusok, valamint az „okos eszközök” terjedése komoly kihívás a köz- és felsőoktatás számára. Mivel a hazai felsőoktatásban is egyre inkább tért hódítanak ezek a korábban alternatívnak bélyegzett formák, ezért a Debreceni Egyetemi Kiadó 2014 őszétől szabad hozzáférésű e-jegyzeteket ad ki a hallgatóknak. Mindamellett, hogy ez a forma az oktatók és a hallgatók oldaláról igényként jelentkezett, a kiadó részéről egy átlépendő mérföldkő lett. Egyetemi kiadóként érdekünk és feladatunk időről időre megvizsgálni, hogy a költséghatékonyság, gyors javíthatóság, hordozhatóság, e-könyves funkciók (átméretezés, keresés, kiemelés) által hordozott előnyök mellett a hatékonyság is társítható-e az e-jegyzeteinkhez. Jelen cikkben a DUPress e-jegyzeteket és egy vizsgálatunk eredményeit mutatjuk be.

Tárgyszavak: könyvkiadás; elektronikus dokumentum; nyílt hozzáférés; jegyzet; hatékonyság; egyetemi hallgató

A tudományos élet parazitái – a tudományos álkiadók

A tudományos életbeli publikációs kényszert meglovagolva elsőként az Open Access folyóiratok között jelentek meg a tudományos publikálás elősködei, mára a könyvkiadás területén is találkozhatunk predátor/parazita kiadókkal.

Kecsegtető feltételekkel keresik a leendő szerzőket (akiknek az elérhetőségét többnyire egyetemi oldalokról, konferenciaanyagokból vadásszák össze) személyre szóló e-mailben, komoly akadémiai kiadóként tűntetve fel magukat: világméretű és folyamatos könyvpiaci jelenlétet garantálnak; publikálási, promóciós és marketing segítségnyújtással. A publikálás a szerzőknek ingyenes, sőt, kicsi jogdíjra is számíthatnak a nyilvánvaló tudományos életbeli előnyök mellett. A kiadó fő célja a tudomány és a kutatók szolgálata.

Cserében csak a jogokról való teljes körű lemondást kérik. Gyakori, hogy a kezdő példányszám elfogyása után mégsem valósul meg a folyamatos könyvpiaci jelenlét, ellenben (mivel a jog a kiadóé) a szerző nem adhatja ki máshol sem a művét, az intézményi archiválás sem megengedett. (Ez a Debreceni Egyetem Szerzői jogi szabályzat és publikációs irányelvek pontjaival ellentétes gyakorlat.)

Nem ritkán a jogdíjak a példányszám elfogyása után sem jelennek meg a szerző számláján, mert a

jogokat a kiadó tovább adja egy másik cégnek (ami akár saját magának egy klónja).

Mikor érdemes gyanakodni?:

- kéretlenül, árasztott levélben keresik a szerzőket (egy tanszék/intézet/tudományterület hallgatói és kutatói közel egy időben kapnak levelet),
- szakdolgozatok (!), disszertációk és tudományos monográfiák adják a kiadói profilt, sorozatok nincsenek,
- a kiadó honlapján nincs érdemi kapcsolat (többnyire csak üzenetküldő űrlapok),
- a kiadó székhelye nehezen kideríthető,
- minimum évi 10 000-50 000 címet adnak ki,
- a kizárólagos szerzői jog a kiadóé,
- tudományos kiadóként szakmai lektorálás nélkül, gyors átfutási idővel jelentetik meg a műveket,
- online felületen a szerző maga szerkeszti meg a borítót, a belívet – azaz ő állítja elő a nyomdakész fájlt úgy, hogy sem lektor, sem korrektor, sem műszaki szerkesztő nem dolgozott a kézirattal,
- jellemző még a nehezen kibogozható kiadócsoporthi tagság (a VDM [Verlag Dr. Müller] Publishing vagy Omniscryptum Publishing Group tagjai predátorok).

Érdemes ellenőriznünk a kiadót a predátorlistában: <https://scholarlyoa.com/publishers/> (Ám ez a lista nem teljes.)

A tudományos publikálás farvizén élnek a predátor/parazita kiadók, áldatlan tevékenységüknek áldozatául esnek nemcsak a tudományos kutatás

módszertanában járatlanabb fiatal hallgatók, de már gyakorlott kutatók is. A publikálási kényszer miatt a plágium sem ritka, ez a két jelenség együtt a tudományos publikációk színvonalát is hiteltelenné, egyben kézen fogható kárt okoznak a szerzőknek és intézményeinek is.

A könyvtárak és a (könyv)kiadás

Az egyetemi könyvtárak alapfeladata az egyetemi polgárok, a tudományos közösség információs igényeinek módszeres és rendszerszerű kiszolgálása.

Jó megoldás lehet a predátorok és paraziták visszaszorítására, ha gyökerénél (az egyetemi oktatásban, képzésben és kutatásban) tereljük rendezett mederbe a publikálást: egyrésztől különböző szintű kurzusokon, az egyetemi médiában, rendezvényeken bevezetjük az egyetemi polgárokat a tudományos kutatás módszertanába. Másrésztől szabályozott publikálási lehetőséget nyújtunk kiadóként is (Adema, 2010), ami sokszor elektronikus kiadást jelent (publishing services) akár digitális adattárak (open access zöld útja, pl. *Cornell University Library - arXiv*; *Debreceni Egyetemi Könyvtár – DEA* (Karácsony, 2007) formájában. Mindkét irány ideális színtere egy egyetemi könyvtár.

Könyvtári kiadó többnyire háromféleképpen születik:

- egy könyvtár kiadót alapít (pl. *Göttingen University Press*),
- egy könyvtár és egy már meglévő kiadó olvad össze (pl. *eScholarship*),
- egy könyvtár és egy kiadó szoros együttműködése segíti az egyetemi publikálást (pl. *University of Michigan Library, Scholarly Publishing Office* és *a University of Michigan Press*). (Adema, 2010)

Az egyetemi könyvtárakhoz köthető „publikációs szolgálat” annyira jellemző napjainkra, hogy már harmadik éve jelenik meg a *Library Publishing Coalition* (LPC) által kiadott „*Library Publishing Directory*” pdf, epub (a korábbi években még interaktív katalógus és térkép) formájában is.

Jellemző, hogy a tudományos (akadémiai, egyetemi és szak-) könyvtárak publikációs részlegei munkatársainak (akár egyetemi, akár piaci kiadóban dolgoznak) folyamatos továbbképzésre van szükségük, amire az LPC nagy hangsúlyt is fektet (Skinner, 2014; *Library Publishing Coalition Professional Development*).

Hazánkban is több egyetem rendelkezik saját kiadóval, nem ritkán ezek az egyetemi könyvtárak részei. A Debreceni Egyetem kiadója a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárának egyége.

A Debreceni Egyetemi Kiadó

A Debreceni Egyetem tudományos és oktatási súlya megkívánja, hogy tekintélyes saját kiadót üzemeltessen, amely megfelelően tudja reprezentálni teljesítményét.

A Debreceni Egyetemi Kiadó (Debrecen University Press – DUPress) idén 21 éves: 1995-ben *Kossuth Egyetemi Kiadó* (1. ábra) néven kezdte meg működését, akkor 2 kar (KLTE BTK, KLTE TTK) hallgatóinak jegyzetellátása volt a fő feladata; 2007-től a Debreceni Egyetemi és Nemzeti Könyvtár egysége, jelenlegi nevén 2009-től ismerhetjük (2. ábra).

1. ábra A Kossuth Egyetemi Kiadó logója

2. ábra A Debreceni Egyetemi Kiadó logója

A DUPress a *Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének* tagja, az OTKA által elismert szakmai színvonallal rendelkezik.

A DUPress a *Debreceni Egyetem Kiadói Szabályzata* alapján működik, tanácsadó és döntéshozó testülete az *Egyetemi Könyvtári és Kiadói Bizottság*.

Jelenleg a Debreceni Egyetem 14 karának lektorált jegyzet-, e-jegyzet-, szakkönyvkiadása és széles körű terjesztése; valamint tudományos, open access folyóirat-kiadáshoz portálfelület és online

szerkesztői-szolgáltatási platform biztosítása adja a kiadó fő profilját.

Felelősek vagyunk a hallgatóknak nyújtott jegyzetek minőségéért, oktatóink és kutatóink munkájának széles körű népszerűsítéséért. Kiadónk csak kettős szakmai lektoráláson átesett könyveket jelentet meg.

Mindezek miatt az éves kiadói tervünket egyrészt a jegyzetkiadás menetrendje határozza meg, másrészt az egyetem tudományos életének ciklusai. Büszkéek vagyunk arra, hogy szakkönyveink és forráskiadványaink jó része sorozatban lát napvilágot (15 élő sorozatunk van).

Célunk, hogy egyetemünk oktatói, kutatói és hallgatói számára színvonalas publikálási lehetőséget biztosítsunk, valamint széles körűen és korszerűen népszerűsítsük az egyetem tudományos eredményeit és tevékenységét (3. ábra).

3. ábra A DUPress szolgáltatásai

Szolgáltatások

A DUPress alapfeladata a jegyzet- és szakkönyvkiadás (a gördülékeny kiadványtervezés érdekében honlapunkon ajánlást adunk a szerzőknek a kéziratok megformálásához), valamint az általa gondozott egyetemi szellemi termékek (a felhasználói szerződéseknél megfelelő) hosszú távú szolgáltatása és archiválása. Ennek egyik legkézenfekvőbb formája a művek terjesztése. A hallgatói jegyzetellátást három jegyzetbolttal (DeTudTok, Didakt, Medicina) együttműködve bonyolítjuk, illetve 2015 márci-

usától, ahol a hallgatók közelében nincs jegyzetbolt a DEENK Műszaki Könyvtárban, a DEENK Kassai úti Campus Könyvtárban, júliustól a DEENK Böszörményi úti Könyvtárban vásárolhatják meg a hallgatók az adott szakterületi jegyzeteinket. 2015. január 1-jétől a kiadó kizárólagos külső partnere a ProsperoD; melynek jóvoltából kisebb könyvesboltoktól a nagy könyváruházi láncok valódi és virtuális könyvespolcain megtalálhatók a könyveink.

2013 nyaratól a kiadóhoz tartozik a könyvkészítéshez szükséges valamennyi részleg (nyomda, reprográfia, kötészet, kiadó), ami lehetővé teszi a kis példányszámú megrendelések 1-2 napon belüli kiszolgáltatását, illetve a kiadói kínálat nemcsak az először legyártott készlet erejéig érhető el, hanem a felmerülő igényeket PoD (print on demand – igény szerinti) példányok gyártásával szolgáljuk ki a ProsperoD partnerektől és a kiadói honlapra érkező megrendelések esetében egyaránt.

2014 őszétől e-jegyzeteket is szolgáltatunk, ennek modelljét a következő bekezdésben ismertetjük.

A kiadó a gondozásában megjelenő kiadványok kiadásához szükséges lektorálás, kézirat-előkészítés, tördelés, korrektúra, imprimatúra és más, a kiadáshoz kapcsolódó tevékenységek elvégzését magas színvonalon, határidőre és jogtisztán végezzük.

A DEENK részeként további feladatunk a könyvtár *Digitalizálási stratégiájában* való részvétel, amiben a nemzeti értékeink állagmegóvó digitalizálása mellett cél a minél szélesebb körben való akadálymentes hozzáférhetővé tétel; valamint az egyetem hallgatói számára az oktatási anyagok digitális formájú biztosítása, és a mindennapi műveltség megtartását segítő tartalmak digitalizálása.

Az egyetemi infrastruktúra szabad kapacitásainak hasznosítása keretében a DUPress kiadói, nyomdaipari szolgáltatásokat és nyomdaipari termékek gyártását is vállalja külső partnerek számára. A 65 éves könyvkötészeti műhelyben évente több ezer tankönyv, egyetemi jegyzet, könyv, folyóirat, hírlap és egyedi megrendelés teljes köteteseti munkálatait bonyolítjuk le.

A reprográfiai munkákat három reprográfiai pontunkon (a szerzői jog maradéktalan betartásával) egységes színvonalon és áron, képzett munkatársak készítik. Az ügyfelek kényelme érdekében ezek a könyvkötészeti szolgáltatások egy részének (pl. szakdolgozat-kötés) a kezdő- és végpontjai is.

A DEENK által kifejlesztett „Métisz” (2010-) olyan egyedi, a tudományos, open access folyóiratok online kezelésére és publikálására alkalmas szoftver, melynek célja a tanszékek, tudományos társaságok által kiadott folyóiratok láthatóságának és indexeltségének növelése a digitális megjelenés biztosításával. A Métisz alkalmas a folyóiratok kurrens számainak a nyomtatott verzióval párhuzamos vagy attól független publikálására, az archív számok megjelenítésére, valamint a teljes szerkesztési-publikálási folyamat kezelésére.

A *Debreceni Egyetem Szenátusának* 17/2014. (XII.11.) sz. határozata értelmében Debreceni Egyetem nevében megjelentetett kiadványok nemzetközi azonosító számainak (ISBN, ISSN) igénylése, központi kezelése, nyilvántartása és az ezzel összefüggő kötelesepéldányok beszolgáltatása a DUPress feladata. A felmerülő igényeknek megfelelően a DOI 10.5484 prefix a szabadon letölthető DUPress kiadványok tartománya lett. Ezeket a könyveket az e-jegyzeteink esetében is használt Creative Commons védelemmel látjuk el.

Minőségbiztosítás a DUPress-ben

A tevékenységünk jellegéből következik, hogy kiadónkat a folyamatszempelésű munkatervezés és koordinálás jellemzi. Munkafolyamatainkat BPMN ábrákkal térképeztük fel, a teljes munkatérkép szolgálja az alapját a munkaköri leírások áttekintésének, optimalizálásának és átírásának. A minőségi kritériumainknak megfelelő próbadarabot készítünk, amit a gyártás minden pontján tesztelünk. A teszt és a megrendelő jóváhagyása után kezdjük a tényleges gyártást. A gyártást munkatáskák alapján végezzük.

A DUPress adminisztrációs feladatai az egyetem és a kiadó szervezeti változása és növekedése, a szolgáltatási spektrum szélesedése és a minőségbiztosítás alkalmazása miatt jelentősen bővültek az elmúlt évtizedek alatt. 2015-ben összesítettük és újra szerveztük az adminisztrációs feladatokat.

DUPress e-jegyzetek

Kiadónk felé több kar felől is igény fogalmazódott meg az e-jegyzetek szolgáltatására, a 2014/2015-ös tanévben a Mezőgazdaság-, Élelmiszertudományi és Környezetgazdálkodási Kar (MÉK) elektronikus jegyzeteket igényelt; egyben már elérkezett az idő, hogy megjelenjenek kiadványaink e-könyv formában is.

Az e-jegyzet elkészítésének munkafolyamata (amit rendszeresen újratervezünk) 2014 nyarán szabad szoftverek keresésével, kipróbálásával, tesztelésével és betanulásával kezdődött. Időközben állítottuk össze belső kézikönyvünket, amire azért is szükség volt, mert az e-jegyzetekkel dolgozó munkatársak nem közeli munkaszobában dolgoznak. Az e-jegyzeteink stílusa (betűcsalád, -méret, -szín, címsorok stb.) karonként eltérő.

A DEENK által szervezett könyvtárhasználati oktatásban jó ideje használunk elektronikus forrásokat, oktatási keretrendszert. A könyvtár 2008 óta elkötelezett híve a nyílt hozzáférésű tudományos kommunikációnak. Így nem meglepő, hogy elképzelésünk szerint az egyetemi elektronikus jegyzetkiadásban az Open Access arany útját kell megvalósítani: azaz a kiadást és a szolgáltatást egyetemi forrásból finanszírozni; a felhasználóknak (hallgatók) ingyenes hozzáférést biztosítani.

Éppen ezért a DUPress kizárólag szabad szoftverek és betűcsaládok használatával állítja elő a szabad hozzáférésű (Open Access) e-jegyzeteit, melyeket Creative Commons (CC-BY-NC-ND-4.0) licenc, ám nem DRM védelemmel látunk el, így a hallgatók jogtisztán tanulhatnak az ellenőrzött tartalmú, friss jegyzetekből, melyeket legálisan tölthetnek le a kiadó oldaláról. Ezek a tananyagok több formátumban (pdf, epub, mobi) érhetők el, így e-könyvolvasókkal, tabletekkel vagy akár okostelefonnal is használhatók. A fájlokat a DEENK katalógusából is el lehet érni, ahol a katalógusrekordokban összekapcsoljuk a papírpárjukkal. A hagyományos könyvek szerelmesei rendelhetnek PoD-t is. Magukat a fájlokat a Debreceni Egyetem elektronikus Archívumában tároljuk, így pontos statisztikával tudunk szolgálni a megrendelő karok dékánjainak a letöltésekről.

Miért jók a DUPress e-jegyzetek?

A nyilvánvaló előnyök (hordozhatóság, kis helyigény, 0/24 elérhetőség, valamint plusz e-könyves funkciók: tipográfiai módosíthatóság, keresés, kiemelés) mellett:

- gyorsan javítjuk a hibákat,
- vállaljuk a kurzusindításonkénti betanítást, előadások tartását (tanárok/hallgatók részére),
- folyamatos ügyfélszolgálatot nyújtunk (ebook@ és ejegyzetek@),
- letesztelt szabad reader szoftvereket ajánlunk,
- kérésre évente max. 10%-os átdolgozást/aktualizálást végzünk.

A (leendő) hallgatók (és családjuk) számára (az e-könyves előnyök, betanítás, ügyfélszolgálat mellett):

- a kari jegyzetkínálat transzparens, kontrolált és aktuális,
- vonzó, hogy a képzéshez kapcsolódó kötelező irodalom egyre nagyobb hányada szabadon hozzáférhető.

A DUPress honlapján számos információt és hasznos tudnivalót találhatunk, melyek segítenek eligazodni a formátumok és szoftverek világában. Emellett a DUPress és a DEENK munkatársai egyedileg szervezett konzultációkat is tartanak hallgatóknak és oktatóknak egyaránt, elősegítendő az új technológia jobb megismerését. 2014. január 6-tól az egyetem oktatói és PhD. hallgatói Kindle Paperwhite-okat kölcsönözhetnek a DEENK Társadalomtudományi Könyvtárából. Ez a szolgáltatás 2014. november 10-től a DEENK Agrártudományi Könyvtárában is elérhető lett, így a DUPress e-jegyzetekkel „felszerelt” eszközöket e campus karainak oktatói is megismerhették.

2014 és 2015 elsősorban a belső munkafolyamat és a szabad hozzáférésű modell tervezésével, kivitelezésével és tökéletesítésével, valamint az egyetemen belüli marketinggel telt. A 2016/2017-es tanévre minden e-jegyzet fenntartását igénylik a karok, illetve 16 új jegyzet elkészítésére érkezett

jegyzetigény. Az új kiadások esetében jellemző kérés, hogy készüljön kisméretű papírpéldány is, aminek egy része szerzői tiszteletpéldány, másik részét a hallgatók vásárolhatják meg – azaz az e-jegyzetek többsége hibrid kiadás.

A 2014-es és 2015-ös letöltési statisztika mutatja, hogy a kínálatra van kereslet, ám elgondolkodtatott bennünket a PDF használat nagy aránya (1., 2. táblázat).

Érdekünk és feladatunk időről időre megvizsgálni, hogy a költséghatékonyság, gyors javíthatóság, hordozhatóság, e-könyves funkciók (átméretezés, keresés, kiemelés) által hordozott előnyök mellett a hatékonyság is társítható-e az e-jegyzeteinkhez. Ehhez azt is tudnunk kell, hogy a hallgatók mit és miként használnak a tanulmányaikhoz.

Sejtésünk szerint azért nagy a PDF letöltések aránya, mert a hallgatók kinyomtatják/kinyomtatattatják a jegyzeteket; ezt támasztja alá egy véletlen technikai hibánk ideje alatt szerzett tapasztalatunk (is): néhány napig nem lehetett az egyik jegyzet PDF-t elérni, ez időben megugrott a PoD rendeléseink száma. Ez sajnos azt jelenti, hogy az arany út ellenére a hallgatók még egyszer finanszírozzák a jegyzeteket, ráadásul esélyesen rosszabb minőségben (kicsinyítve, spirálózva), mint ha PoD könyvet rendelnének.

1. táblázat

DUPress e-jegyzetstatisztika, 2014

CÍM	MEGJELENÉS	ÖSSZES MEG- TEKINTÉS	PDF	EPU-B	MOBI
A GYÜMÖLCSTERMESZTÉS FITOTECHNIKAI MŰVELETEI	2014-09-18	209	168	22	19
AGROBIOTECHNOLÓGIA	2014-09-18	152	132	6	14
AGROKÉMIA	2014-10-01	237	202	18	17
GYÜMÖLCSTERMESZTÉS	2014-09-15	485	440	25	20
MEZŐGAZDASÁGI KÉMIAI GYAKORLAT I.	2014-09-23	151	129	9	13
MEZŐGAZDASÁGI KÉMIAI GYAKORLAT II.	2014-09-30	261	241	9	11
SZÁNTÓFÖLDI ZÖLDSÉGTERMESZTÉS	2014-09-30	813	738	41	34
SZŐLŐTERMESZTÉS	2014-09-30	483	445	18	20
ZÖLDSÉGHAJTATÁS	2014-09-10	437	417	12	8
ÖSSZESEN		3228	2912	160	156

2. táblázat

DUPress e-jegyzet statisztika, 2015

CÍM	MEGJELENÉS	ÖSSZES MEG- TEKINTÉS	PDF	EPU-B	MOBI
A GYÜMÖLCSTERMESZTÉS FITOTECHNIKAI MŰVELETEI	2014-09-18	303	264	23	16
A TEJ ÉS TEJTERMÉKEK MŰLTJA ÉS JE- LENE	2015-09-22	52	45	4	3
AGRÁRINFORMÁCIÓS RENDSZEREK	2015-08-17	91	78	8	5
AGROBIOTECHNOLÓGIA	2014-09-18	211	192	11	8
AGROKÉMIA	2014-10-01	398	365	20	13
BEVEZETÉS AZ IMMUNOLÓGIÁBA	2015-12-15	180	-	110	70
GYÜMÖLCSTERMESZTÉS	2014-09-15	1238	1213	14	11
MEZŐGAZDASÁGI KÉMIAI GYAKORLAT I.	2014-09-23	189	166	12	11
MEZŐGAZDASÁGI KÉMIAI GYAKORLAT II.	2014-09-30	235	215	11	9
SZÁNTÓFÖLDI ZÖLDSÉGTERMESZTÉS	2014-09-30	1649	1598	29	22
SZŐLŐTERMESZTÉS	2014-09-30	851	811	24	16
ZÖLDSÉGHAJTATÁS	2014-09-10	812	789	15	8
ÖSSZESEN		6209	5736	281	192

Az elektronikus dokumentumok, e-könyvek hatékonyságának kérdéskörében már több hazai vizsgálat is volt (Fehér, Hornyák, 2011, 2014; Racskó, Rimányi, 2015; Fehér, Bátfai, 2015a, 2015b); a PISA-felmérések az mutatják, hogy a magyar tanulók nagyon gyengén teljesítettek az elektronikus szövegek olvasásával kapcsolatos felméréseken (Lannert, 2014).

A fő kérdés, hogy a formátum változása (és az olvasáshoz szükséges eszközök használata) befolyásolja-e az olvasást, a tanulás hatékonyságát?

Mindezek miatt elérkezettnek láttuk az időt egy kérdőíves vizsgálatra.

E-dokumentumok használata a Debreceni Egyetemen

2016. márc. 9-27. között, az *E-könyv Olvasás Hé- téhez* kapcsolva, elektronikus dokumentumok használatai szokásainak feltérképezésére a DEENK MIT Innovációs csoport és a MIT Primer csoport közös munkájaként online, anonim önkéntes kérdőíves felmérést végeztünk az egyetem 14 karának hallgatói körében. A kérdőív kitöltésére a hallgatók könyvtári hírlevélben és a Neptun Tanulmányi Rendszeren keresztül kaptak felhívást, 1–1 alkalommal.

Elsősorban arra voltunk kíváncsiak, milyen előnye- it-hátrányait látják az elektronikus anyagoknak, mi motiválja őket ezek használatára, mennyire tartják az e-olvasást hatékornak, illetve milyen eszköze- ik vannak. (Hasonló felmérést végeztek a Szegedi Egyetemi könyvtárban 2015 tavaszán: SZTE, 2015.)

A kérdőíveket összesen 497-en töltötték ki.

A kérdések között egyaránt szerepeltek nyitott és zárt kérdések. Nyitott kérdések esetén rendre egy adott szemponthoz kapcsolódó véleményt, javasla- tot fogalmazhattak meg a hallgatók. Két kérdésnél előre megadott állításokat kellett értékelnie a vá- laszadóknak 1-től 5-ig terjedő Likert-skálán, amin az 1-es mindig a legnegatívabb, míg az 5-ös a legpozitívabb minősítést jelentette. A kapott ered- ményeket átlag és szórás értékekkel, valamint a válaszok százalékos megoszlásával vagy darab- számával mutatjuk be.

A felmérésben résztvevők karok szerinti megoszlása

A kutatásban a legtöbben a BTK (19%), a TTK (17%), az MK (15%) és az IK (13%) hallgatói közül vettek részt (3. táblázat) az összes kitöltéshez viszonyítva. A kitöltési számokat összehasonlítva a

DE hallgatói létszámának karok szerinti alakulásával kijelenthető, hogy voltak karok melyek felül, míg mások alulreprezentáltak vettek részt a kutatásban.

Papír- kontra e-dokumentum

A felmérésből kiderült, hogy a hallgatók 96%-a olvas elektronikus dokumentumot tanulmányaihoz. Szöveges indoklásaikban jellemzően azt írták, hogy azért tesznek így, mert

- rendszerint elektronikus formában kapják meg a tananyagot (a válaszadók 30%-a),
- könnyen hozzáférhető számukra (25%),
- szeretik kiegészíteni ismereteiket elektronikus forrásból is (17%),
- olcsónak tartják (15%),
- gyakran ingyen is hozzá tudnak jutni (14%).

Azaz elsősorban fizikai okok miatt választják ezt a formát.

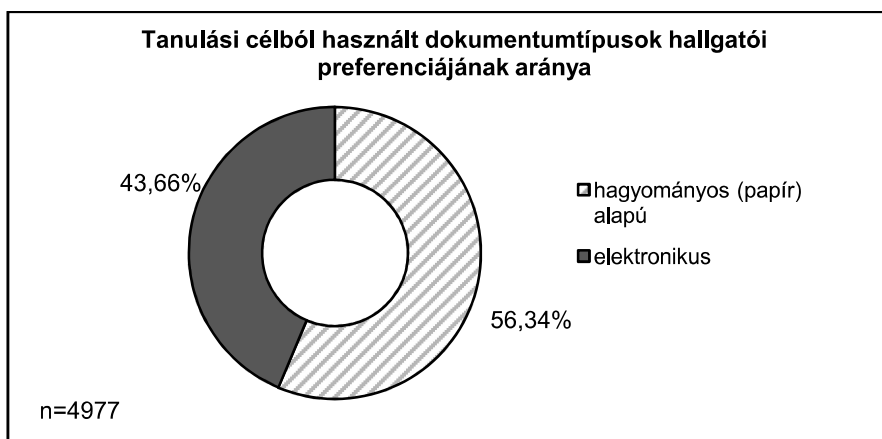
Akik nem olvasnak elektronikus dokumentumokat döntésüket azzal magyarázták, hogy fárasztó a szem számára az e-dokumentumok olvasása, valamint papírformában jobban tudnak tanulni. Azaz a használhatóság, hatékonyság a döntő szempont.

Az, hogy a felmérésben résztvevő szinte összes hallgató a tanulmányai során használ elektronikus dokumentumokat nem jelenti azt, hogy szívesebben is használják őket, mint a hagyományos formát. Hogy pontosabb képet lehessen kapni, összevetettük: a papír- vagy az elektronikus dokumentumot kedvelik-e inkább. A hallgatók közel 3/5-e vallotta, hogy tanulási célból szívesebben használja a hagyományos (papír) alapú dokumentumokat, mint az elektronikusokat (4. ábra). A kapott eredmény egyértelműen jelzi, hogy a hallgatók nagy többsége még szívesebben tanul a papírformátumú dokumentumokból.

3. táblázat

A kérdőívet kitöltő és a DE hallgatóinak karok szerinti százalékos megoszlása

A DE karai	A kérdőívet kitöltők aránya (n=497)	A DE hallgatói létszámhoz viszonyított számok (ö=24952)
Állam-és Jogtudományi Kar (n=19) (ö=1763)	4%	7%
Általános Orvostudományi Kar (n=43) (ö=3713)	9%	15%
Bölcsészettudományi Kar (n=92) (ö=2845)	19%	11%
Egészségügyi Kar (n=22) (ö=1280)	4%	5%
Fogorvostudományi Kar (n=4) (ö=668)	1%	3%
Gazdaságtudományi Kar (n=36) (ö=3548)	7%	14%
Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar (n=15) (ö=1173)	3%	5%
Gyógyszerésztudományi Kar (n=4) (ö=490)	1%	2%
Informatikai Kar (n=63) (ö=1581)	13%	6%
Mezőgazdaság-, Élelmiszertudományi és Környezetgazdálkodási Kar (n=23) (ö=1730)	5%	7%
Műszaki Kar (n=75) (ö=2177)	15%	9%
Népegészségügyi Kar (n=17) (ö=809)	3%	3%
Természettudományi és Technológiai Kar (n=82) (ö=2965)	17%	12%
Zeneművészeti Kar (n=2) (ö=210)	0,4%	1%

4. ábra Tanulási célból használt dokumentumtípusok hallgatói preferenciájának aránya

A karok szerinti bontásnál láthatóvá vált az is (4. táblázat), hogy az elektronikus dokumentumokat az Informatikai Kar és a Természettudományi és Technológiai Kar hallgatói, míg a papíralapút a Bölcsészettudományi Kar és a Műszaki Kar hallgatói alkalmazzák inkább ismeretszerzési tevékenységük során.

4. táblázat

A kedvelt elektronikus dokumentumok tartalmi megoszlása a hallgatók körében karok szerinti bontásban

A DE karai	Hagyományos (papír) alapú	Elektronikus
Bölcsészettudományi Kar (n=92)	66,30%	33,70%
Informatikai Kar (n=63)	28,57%	71,43%
Műszaki Kar (n=75)	61,33%	38,67%
Természettudományi és Technológiai Kar (n=82)	39,02%	60,98%

Vizsgálatunkat folytatva az is kiderült, hogy a hallgatók legszívesebben elektronikus tankönyveket, jegyzeteket (74,25%) olvasnak. Szakirodalmat a hallgatók több mint a fele (58,75%), míg szépirodalmat csak közel 1/3-uk szeret ilyen formában használni (5. táblázat).

A karok szerinti bontásból (5. táblázat) látható, hogy az egyes karok hallgatóinak elektronikus tartalomolvasási magatartásuk bizonyos pontokon megegyeznek, míg más területeken jelentős különbséget mutatnak. Szakirodalmat például a BTK

hallgatóinak 3/4-e, de az MK tanulóinak csak a fele használ elektronikus formában.

Nyomtatott kontra elektronikus dokumentumhasználat, ha mindkettő azonos feltételekkel hozzáférhető

Ha egy adott dokumentum nyomtatott és elektronikus formában is hozzáférhető lenne azonos feltételek mellett, akkor a hallgatók közel fele helyzettől függően, de mind a két formát szívesen alkalmazná (45,07%). 1/3-uk inkább a nyomtatottat, s csak szükséghelyzetben fordulna a másik formátumhoz. 1/10-ük inkább az e-formát részesítené előnyben és csak kényszerhelyzetben venné igénybe a papíralapút. Közel 7%-uk kizárólag a nyomtatott formát, míg 2%-uk csak elektronikusan olvasná (5. ábra).

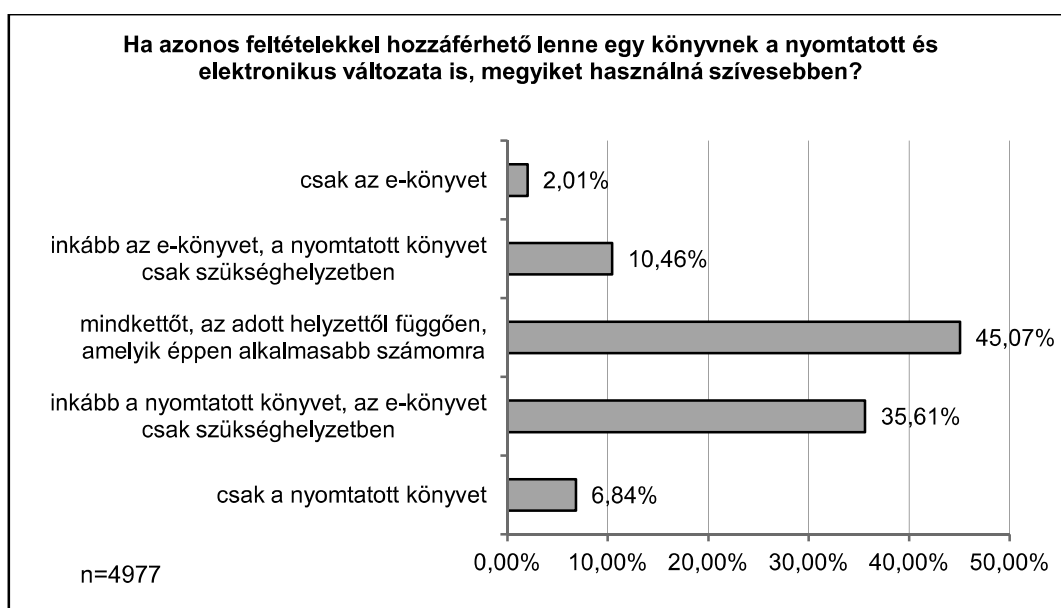
A válaszadóknak lehetősége volt indokolnia választásukat:

- csak a nyomtatott könyvet választók: természetesebb a hagyományos formátum, van szaga (42%), nem terheli a szemet (32%) és jobb papírból tanulni (17%);
- inkább a nyomtatott könyvet, az e-könyvet csak szükséghelyzetben használók: természetesebb a hagyományos formátum, van szaga (37%), nem terheli a szemet (35%), jobb papírból tanulni (24%);
- mindkettőt, az adott helyezettől függően, amelyik éppen alkalmasabb számomra: van, amit így, van, amit úgy jó használni (szépirodalom papír, szakirodalom elektronikus) (otthon papír, utazás közben elektronikus) idő, keresés (papírt jobb olvasni, elektronikust könnyebb tárolni) (83%);

5. táblázat

A különböző elektronikus tartalmak olvasási kedveltsége a hallgatók körében karok szerinti bontásban

	szépirodalmat	szakirodalmat	elektronikus tankönyveket, jegyzeteket
Bölcsészettudományi Kar (n=92)	39,13%	73,91%	57,61%
Informatikai Kar (n=63)	39,68%	65,08%	82,54%
Műszaki Kar (n=75)	22,67%	53,33%	83,67%
Természettudományi és Technológiai Kar (n=82)	26,83%	69,51%	85,37%
Összes (n=497)	29,28%	58,75%	74,25%

5. ábra **A hallgatók választása, ha egy könyv azonos feltételekkel elektronikusan és nyomtatottan is hozzáférhető**

- inkább az e-könyvet, a nyomtatott könyvet csak szükséghelyzetben: fizikailag kényelmesebb (26%), könnyebb keresni a dokumentumban (19%), környezettudatosabb (17%), technikailag széles körű elérési lehetőség (14%);
- csak az e-könyvet: kényelmesebb (44%), nagy tárolási kapacitás (22%), könnyebb keresni a dokumentumban (22%).

Fizetési hajlandóság elektronikusan elérhető jegyzetekért

A felmérésben résztvevők 1/5-e szívesen fizetne elektronikus jegyzetekért, ha az lényegesen olcsóbb, mint a papírfórmátum, vagy ha véglegesen

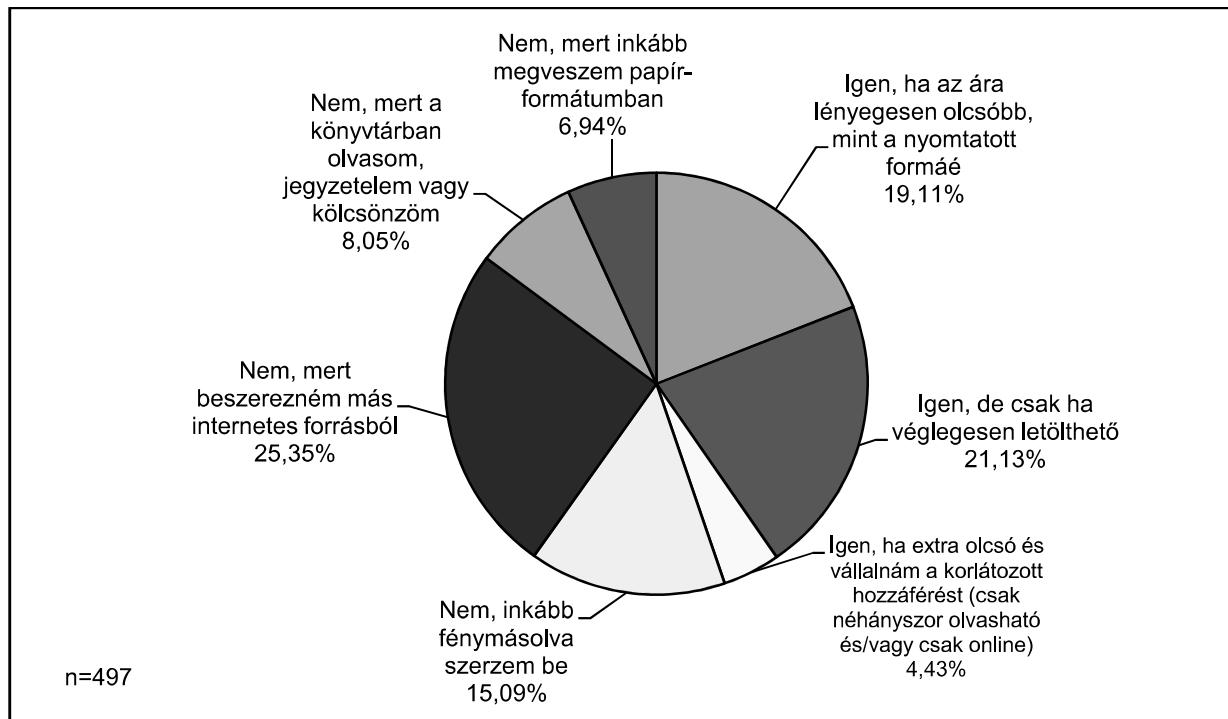
letölthető. Kevesebb, mint 5 százalékuk csak akkor lenne hajlandó beruházni ilyen dokumentumba, ha extra olcsó lenne, de vállalná a korlátozott hozzáférhetőséget. 15%-uk nem vásárolna, mert inkább megszerzi fénymásolva, 1/4-ük pedig beszerezne más internetes forrásból. 8%-uk szívesebben veszi igénybe a könyvtáron keresztül, 7%-uk pedig inkább megveszi papírfórmátumban (6. ábra).

A kapott értékek alapján megállapítható, hogy a hallgatók 2/3-a lenne hajlandó anyagilag beruházni jegyzetekre (mindenki, aki igennel válaszolt+fénymásolatot beszerzők+akik inkább papírfórmátumban veszik meg), ezen belül pedig 45%-a lenne hajlandó fizetni elektronikus dokumentumokért.

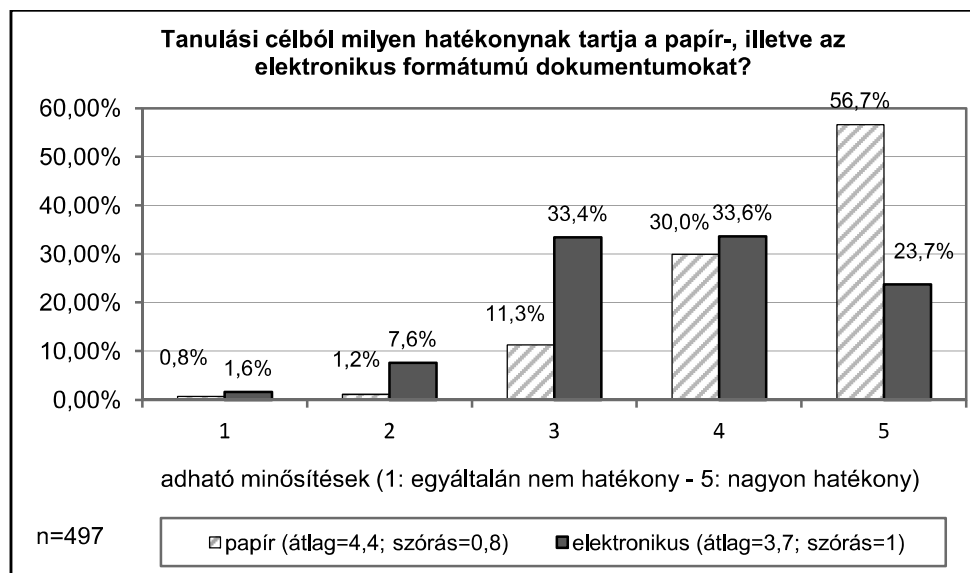
Tanulási célból használt papír-, illetve elektronikus dokumentumok hatékonysági megítélése

A felmérés alapján megállapítható, hogy a hallgatók a papíralapú dokumentumok használatát hatékonyabbnak tartják a tanulás során, mint az elektronikus formát (7. ábra). A hagyományos hordozójú dokumentumokat 4,4-es átlagértékűre minősítették (0,8-es szórás mellett), míg az elektronikus

3,7-esre (1-es szórás mellett).

6. ábra A hallgatók fizetési hajlandósága elektronikus jegyzetekért

7. ábra A tanulási célból használt papír-, illetve elektronikus dokumentumok hatékonysága a hallgatók véleménye szerint

6. táblázat

A tanulási célból használt papírdokumentumok hatékonysága a hallgatók véleménye szerint kari bontásban

A DE karai	Adható minősítések (1: egyáltalán nem hatékony – 5: nagyon hatékony)					Átlag	Szórás	A kérdőíveket kitöltők aránya (n=497)	A DE hallgatói létszámhoz viszonyított számok (n=24 952)
	1, %	2, %	3, %	4, %	5, %				
ÁJK (n=19)	5,3	0	10,5	42,1	5,0	4,2	1,0	4,0%	7%
ÁOK (n=43)	0	2,3	11,6	27,9	58,1	4,4	0,8	9,0%	15%
BTK (n=92)	1,1	0	7,6	29,3	62,0	4,5	0,7	19,0%	11%
EK (n=22)	0	4,5	9,1	18,2	68,2	4,5	0,9	4,0%	5%
FK (n=4)	0	0	0	25,0	75,0	4,8	0,5	1,0%	3%
GK (n=36)	0	2,8	5,6	36,1	55,6	4,4	0,7	7,0%	14%
GYFK (n=15)	0	0	13,3	13,3	73,3	4,6	1,0	3,0%	5%
GYK (n=4)	0	0	0	0	100,0	5,0	0	1,0%	2%
IK (n=63)	1,6	3,2	17,5	39,7	38,1	4,1	0,9	13,0%	6%
MÉK (n=23)	0	0	8,7	30,4	60,9	4,5	0,7	5,0%	7%
MK (n=75)	1,3	0	13,3	28,0	57,3	4,4	0,8	15,0%	9%
NK (n=17)	0	0	5,9	23,5	70,6	4,6	0,6	3,0%	3%
TTK (n=82)	0	1,2	14,6	30,5	53,7	4,4	0,8	17,0%	12%
ZK (n=2)	0	0	0	0	100,0	5,0	1,0	0,4%	1%

7. táblázat

A tanulási célból használt elektronikus dokumentumok hatékonysága a hallgatók véleménye szerint kari bontásban

A DE karai	Adható minősítések (1: egyáltalán nem hatékony – 5: nagyon hatékony)					Átlag	Szórás	A kérdőíveket kitöltők aránya (n=497)	A DE hallgatói létszámhoz viszonyított számok (n=24 952)
	1, %	2, %	3, %	4, %	5, %				
ÁJK (n=19)	10,5	10,5	31,6	31,6	15,8	3,3	1,0	4,0%	7%
ÁOK (n=43)	2,3	11,6	34,9	39,5	11,6	3,5	0,8	9,0%	15%
BTK (n=92)	0	6,5	34,8	37,0	21,7	3,7	0,7	19,0%	11%
EK (n=22)	0	4,5	36,1	36,4	22,7	3,8	0,9	4,0%	5%
FK (n=4)	0	0	50,0	50,0	0	3,5	0,5	1,0%	3%
GK (n=36)	2,8	5,6	36,1	36,1	19,4	3,6	0,7	7,0%	14%
GYFK (n=15)	0	13,3	20,0	40,0	26,7	3,8	1,0	3,0%	5%
GYK (n=4)	0	25,5	50,0	25,0	0	3,0	0	1,0%	2%
IK (n=63)	1,6	4,8	33,3	22,2	38,1	3,9	0,9	13,0%	6%
MÉK (n=23)	0	17,4	30,4	26,1	26,1	3,6	0,7	5,0%	7%
MK (n=75)	1,3	5,3	34,7	37,3	21,3	3,7	0,8	15,0%	9%
NK (n=17)	0	17,6	11,8	35,3	35,3	3,9	0,6	3,0%	3%
TTK (n=82)	2,4	6,1	34,1	30,5	26,8	3,7	0,8	17,0%	12%
ZK (n=2)	0	0	50,0	50,5	0	3,5	1,0	0,4%	1%

A felmérésben felülreprezentált karok (BTK, IK, MK, TTK) hallgatói a papíralapú dokumentumot

hasonló mértékben tartják hatékonynak, mint az alulreprezentáltak (6. táblázat). Ugyanez állapítha-

tó meg az elektronikus dokumentumok esetén is (7. táblázat). Az Informatika Kar hallgatói tartják legkevésbé hatékonyaknak a papírdokumentumokat és leghatékonyabbnak az elektronikus dokumentumokat.

E-dokumentumok előnyei és hátrányai a felmérésben résztvevők véleménye alapján

335-en fogalmaztak meg szabad szöveges véleményt az elektronikus dokumentumok előnyeivel kapcsolatban. Legfontosabb előnyeiknek a következőket jelölték meg:

- azonnal, könnyen, bárhol hozzáférhető (a válaszadók 34,33%-a),
- könnyű hordozhatóság (21,49%),
- gyors és egyszerű keresés a dokumentumokban (18,51%),
- környezettudatos (15,22%),
- kis helyet foglal (11,34%),
- olcsó, gyakran ingyen hozzáférhető (10,75%),
- nagy mennyiségű dokumentum hordozható (10,75%).

316-an fogalmaztak meg szabad szöveges véleményt az elektronikus dokumentumok hátrányaival kapcsolatban. Legfontosabb hátrányoknak a következőket jelölték meg:

- rontja, fárasztja a szemet, nem túl egészséges (a válaszadók 28,16%-a),
- szövegkiemelés, jegyzetelés szempontjából nem előnyös, nem lehet belefirkálni, szerkeszteni (24,05%),
- nincs meg az az olvasási élmény, könyvélmény, hiányzik a „könyv szaga” (15,51%),
- valamilyen technikai eszköz kell hozzá (12,66%).

Végszó

Az egyetemi oktatás trendjei, valamint a megrendelői és felhasználói tapasztalatok fényében úgy látjuk, hogy a DUPress e-jegyzeteknek helye van az egyetemi oktatásban, az egyetemi-könyvtári publikálási szolgáltatásban.

A vizsgálatunk eredményeiből látszik, hogy ugyan a hallgatók bevallásuk szerint kimondottan szeretik az elektronikus formájú oktatási anyagokat (74%), de a papírt hatékonyabbnak tartják. Az elektronikus dokumentumok használatához elsősorban fizikai előnyöket (pl. hordozhatóság, könnyebb hozzáférhetőség) soroltak fel, de hatékonysági hátrányokat is megfogalmaztak.

A következő lépés, hogy a DUPress e-jegyzetek használatát kutassuk (egy vizsgálaton már túl vagyunk, ám értékelhető eredményhez szükségesnek látunk egy más formájú, már több címet érintő átfogóbb vizsgálatot).

Az eredmények abban segíthetnek, hogy miként változtassunk a jelenlegi e-könyveken, elektronikus oktatási anyagokon ahhoz, hogy a tanulás hatékonysága legalább olyan jó legyen, mint a papíralapú párjuk esetében.

Irodalom

ADEMA, Janneke – SCHMIDT, Birgit (2010): From Service Providers to Content Producers: New Opportunities For Libraries in Collaborative Open Access Book Publishing.

DOI:10.1080/13614533.2010.509542

<http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13614533.2010.509542>

BAILEY, Charles W. (2008): Open Access and Libraries. Collection Management, 32.3: 351–383. Web, 24 March 2010

KARÁCSONY Gyöngyi (2007): A Debreceni Egyetem elektronikus archívuma: a nyílt hozzáférés lehetőségei. Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 8. sz.

http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4765&issue_id=485

SKINNER, Katherine – LIPPINCOTT, Sarah – SPEER, Julie – WALTERS, Tyler (2014): Library-as-Publisher: Capacity Building for the Library Publishing Subfield.

DOI: <http://dx.doi.org/10.3998/3336451.0017.207>

FEHÉR Péter – HORNYÁK Judit (2011): 8 óra pihenés, 8 óra szórakozás, avagy a Netgeneráció 2010 kutatás tapasztalatai, In: Ollé János (szerk.): III. Oktatás-Informatikai Konferencia. Tanulmánykötet. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, pp. 101-109.

RACSKO Réka – RIMÁNYI Zita (2015): Digitális háttérrel az iskolában: papírt, ceruzát és krétát cseréltek informatikai eszközökre: Az egri Eszterházy Károly Gyakorlóiskola projektjei. Új Köznevelés 71:(5-6) pp. 34-39.

FEHÉR Péter (2014): A Netgeneráció és e-learning - a Netgeneráció elektronikus tanulási szokásainak elemzése. In: BUDA András (szerk.) Oktatás és nevelés - gyakorlat és tudomány. ONK, 2014 Debrecen: Debreceni Egyetem Neveléstudományok Intézete, p. 307.

FEHÉR Péter – BÁTFAI Erika (2015): Hatékony-e az e-olvasás? – gondolatok egy kutatás kapcsán In: NÁMESZTOVSZKI Zsolt – VINKÓ Attila (szerk.): 21. Multimédia az oktatásban és 2. IKT az oktatásban konferencia - 21. Naučna konferencija „Multimediji u obrazovanju” i 2. Naučna konferencija „IKT u obra-

zovanju. Szabadka: Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, 2015. pp. 226-228.

FEHÉR Péter – BÁTFAI Erika (2015): Olvassunk! – Digitálisan és/vagy papíron?! Problémák a digitális szövegértés körül. LÉTÜNK (ÚJVIDÉK) (ISSN: 0350–4158) 2015: (4) p. 121–127. Online konferencia kiadványa. <http://www.letunk.rs/olvassunk-digitalisan-esvagy-papiron-problema-a-digitalis-szovegertes-korul/>

LANNERT Judit (2014): A magyar tanulók digitális írástudása a 2012-es PISA adatok alapján, Oktatás-Informatika, 2. sz. pp. 5-18.

SZTE Klebelsberg Kuno Könyvtára: *E-dokumentumok használata - felhasználói felmérésünk eredményei.* (2015) <http://ww2.bibl.u-szeged.hu/index.php/nyito%20lap/54-magyar-nyelvu-tartalom/e-forrasok/1478-e-do%20kumentumok-hasznalata-felhasznaloi-felmeresunk-eredmenyei>

Beérkezett: 2016. VI. 16-án.

Bátfai Mária Erika

a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtára részeként működő Debreceni Egyetemi Kiadó kiadóvezetője, a MIT Innovációs csoport vezetője.
E-mail: ebatfai@lib.unideb.hu

Csüllög Mihály

a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtára Olvasószolgálati osztályának könyvtárosa, a MIT Primer csoportjának vezetője.
E-mail: mcsullog@lib.unideb.hu

Orbán Anita Krisztina

a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtára Tartalomszolgáltatási osztályának feldolgozó könyvtárosa, a MIT Primer csoportjának tagja.
E-mail: aorban@lib.unideb.hu

Deutsch: 2500 településen lesz szupergyors internet

A Szupergyors internet program 2018 végéig 2500-nál több településen jelenik meg, mintegy 150 milliárd forintos ráfordítással, amelyet uniós források, a távközlési szolgáltatók és a kormány biztosít – mondta a *Digitális Jólét Program*ért felelős miniszterelnöki biztos Tatabányán, országjáró konzultációjának második állomásán.

Deutsch Tamás közlése szerint másfél év alatt minden magyar háztartásban elérhető lesz a 30 megabites sávszélességet biztosító csatlakozási pont, ehhez tízezer kilométer légkábelt és háromezer kilométer alépítményben futó, üveg-szálas kábelt kell lefektetni. Ha ez a fejlesztés megvalósul, akkor Magyarország a vezetékes internet elérésében dobogós helyre kerül Európában, mobilinternet-elérésben már most is az élmezőnyhöz tartozunk.

A miniszterelnöki biztos közölte, hogy minden megyeszékhelyen konzultációt tartanak a Szupergyors internet program keretében megvalósuló fejlesztésekről, mert a kábelfektetésekhez építési engedélyre és sok helyen tulajdonosi hozzájárulásra van szükség. A következő négy hónap az engedélyezés ideje, majd ahogy az időjárás lehetővé teszi, tavasszal megkezdődik a hálózat kiépítése – fogalmazott. A politikus hozzátette, Európában átlagosan a népesség 80 százaléka van internetelérésre, nálunk a polgárok mintegy kétharmadának. Úgy vélte, az átlagos európai szint elérése Magyarországon 3-4 év alatt megteremthető.

Deutsch Tamás szólt arról is, hogy a digitális kultúra terjedésének elősegítésére 2017 januárjától 27-ről 18 százalékra csökkentik az internet-előfizetés forgalmi adóját, valamint 2018 januárjától az ország gazdasági teljesítményének függvényében az adó öt százalékra csökkenhet. Továbbá 2017 januárjától bevezetik a Digitális Jólét Alapcsomagot, amelyet azok vehetnek igénybe, akiknek eddig még nem volt internet-előfizetésük. A konzultáció végén a regisztrált résztvevőknek pendrive-on átadták a programmal kapcsolatos információkat, valamint az előadások anyagát.

A Digitális Jólét Program titkárságának közleménye szerint a korszerűsítés első lépéseként lezárult az „Újgenerációs NGA és felhordó hálózatok fejlesztése” című pályázat. Csaknem száznegyven támogatási szerződés aláírásával huszonegy kis- és középvállalkozás, valamint öt nagyvállalat kezdte meg a beruházások tervezési munkálatait.

/Forrás: <https://sg.hu/cikkek/122078/deutsch-2500-telepulesen-lesz-szupergyors-internet/>

(Válogatta: B. Bné)